

Володимир ПАШУК (Львів)

“ПРОСВІТА” – Т. ШЕВЧЕНКОВІ. ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУ (1868 – 1876 рр.)

Культ Тараса Шевченка був створений у Галичині у другій половині XIX ст. Цей процес пов'язаний із появою нової громадянської сили у краї – народовців, які в 1861 р., виокремившись із єдиного тодішнього руху русинів, одночасно почали самостійні кроки як окреме громадсько-політичне угруповання, і, познайомившись із творчістю великого поета, започаткували вшанування його як нашого Пророка. Це виражалося захопленням творами Кобзаря й возвеличенням його постаті, організацією музично-поетичних вечорів (починаючи від 1862 р.) у формі напівлегальних вечорниць, а також Богослужінь, які відбувалися щороку в березні. Необхідно відзначити, що в той час цими заходами віддавали шану українському генієві й окремі представники старшого покоління, і молоді галичани¹.

У цій студії зосередимо увагу на внеску “Просвіти” у процес творення того важливого явища. Для цього відтворимо хронологію подій, пов'язаних із відповідними заходами Товариства та з'ясуємо їхню сутність та спрямованість. Хронологічні межі: від заснування інституції в 1868 р. до 1876 р., тобто часу, коли діяльність Товариства зосереджувалася в межах Львова і лише започатковано поширення його впливу на периферію. Дослідження проведено на основі “Протоколів Товариства “Просвіта” (Т. I.) та відповідних публікацій у періодичних виданнях “Правда” і “Основа”.

“Просвіта”, яку заснували народовці наприкінці 1868 р., з перших місяців свого існування долучилася до процесу формування культу Кобзаря. Вперше звернено увагу на постать Т. Шевченка на четвертому засіданні Виділу Товариства 21 лютого 1869 р.² Тоді голова повідомив, що львівські студенти утворили комітет, який планував влаштувати декламаторський вечір на честь Тараса Шевченка. “Виділ прийняв ту вість радісно, а члени виділові: Устиянович і Вахнянин, заявили свою готовність взяти чинний уділ в сім вечері будь в декламації, будь при співах”.

Про сам захід і про участь у ньому представників недавно створеної організації інформувала “Правда” в рубриці “Вісті”³, де вказано, що минулої середи (26 лютого ст. ст.) у Львові організовано відзначення восьми роковин пам'яті Т. Шевченка. Вранці о 10 год. відбулася Служба Божа у православній церкві, яку

¹ *Середа* О. Перші публічні декламації поезій Тараса Шевченка та Шевченківські “вечерниці” в Галичині / *Остан* *Середа* // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 23. – Львів, 2013. – С. 18 – 33; Тарас Шевченко: галицький вимір / [Каднічанський Д., Литвин М., Орлевич І., Середа О., Стеблій Ф., Хахула Л.]; – Львів, 2004. – С. 10–14.

² Центральний Державний Історичний Архів України у Львові (ЦДІА України у Львові) – Ф. 348. – Оп. 1. – Сп. 7628. – С. 8.

³ [Хроніка] // Правда. 1869. – Ч. 8. (28 лютого) – С. 76.

відправив о. Воробкевич. А згодом відбувся і вечір, який розпочався о 7 год. у залі “на Стрільниці”. “Головна саля, прикрашена олійним портретом Тараса в лавровім вінку, була... битком набита; сидячі місця не могли помістити навіть женщин, котрих незвичайне число (около 150) явилось. Прилежну салю заповнили ученики. Всіх гостей могло бути коло 400”⁴.

У наступному числі “Правди” в рубриці “Допись”⁵, де подано опис самого заходу, організованого студентами, відзначено, що представники Товариства “Просвіта” К. Устиянович продекламував “Поезію свого батька поета “Руська дума”, а Н. Вахнянин виконав пісню “Колись було налітали орди Україну”.

Участь у вечорі просвітян була, передовсім, моральною засадою, яка засвідчила ідеологічні симпатії нової громадської інституції й маніфестацію її готовості брати участь у вшануванні пам’яті Кобзаря. Це цілком відповідало логіці молододі структури, яка існувала лише три місяці.

Також у тому ж 1869 році ім’я Т. Шевченка вперше було використано в першому “Календарі” Товариства на 1870 р. У цій книжці вміщено своєрідний календар пам’ятних дат під назвою “Коротка літопись”, в якому зазначено важливі національні події та скільки з того часу минуло років. Серед 18 таких дат вказано, що з часу смерті поета минуло 9 років⁶. Це означало, що творці цього видання зарахували Кобзаря до визначних представників українського народу, яких варто пам’ятати і шанувати.

Наступного 1870 року, який позначився певними кризовими явищами в Товаристві (засідання Проводу від 5 листопада 1869 р. до 9 квітня 1870 р. не проводилися), “Просвіта”, згідно із записом в протоколах засідань Виділу, лише спромоглася надіслати на вечір Т. Шевченка вітальну телеграму до Відня⁷. Однак, як випливає із інформації в “Правді”, і того року просвітяни К. Устиянович і Н. Вахнянин долучилися, хоч і не офіційно, до щорічного відзначення пам’яті Кобзаря, який відбувся в середу 25 лютого (ст. ст. і 9/ 03 н. ст.) “в салі на стрільниці”⁸.

У 1871 р. Товариство вперше вирішило організувати вшанування поета власними силами. На засіданні Виділу 11 лютого 1871 р., за пропозицією К. Сушкевича, ухвалено влаштувати “вечір декламаторсько-музикальний” в пам’ять Тараса Шевченка. Підготовчі заходи доручено відповідному комітетові, до якого ввійшли: Н. Вахнянин, К. Устиянович, Ю. Целевич, Навроцький⁹. Вечір, вхід на який мав бути безкоштовним – “за білетами”, планувалося провести 11 березня¹⁰ за оптимістичними прогнозами в залі Народного Дому. Однак вони не справдилися¹¹.

Програму вечора, а також промову Ю. Целевича затверджено на засіданні Виділу 8 березня 1871 р. та визначено місце і дату проведення заходу – “на Стрільниці”, дня 27 лютого (н. ст.– 11 березня) 1871 о 7 год. вечора¹². Про сам захід інформувала галичан газета “Основа”, яка опублікувала велику статтю в

⁴ Зі Львова // Правда. – 1869. – Ч. 8. (28 лютого) – С. 76.

⁵ Зі Львова // Правда. – 1869. – Ч. 9. (8 марця) – С. 83.

⁶ Коротка літопись // Народний календар на рік звичайний 1870. – Львів, 1869.

⁷ ЦДІА України у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 7628. – С. 17.

⁸ [Хроніка] // Правда. 1870. – Ч. 3. – С. 144–146.

⁹ ЦДІАЛ України. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 7628. – С. 44.

¹⁰ Новинки // Основа. 1871. – Ч. 41., – 14. 16 (28) лютого 1871.

¹¹ Новинки // Основа. – 1871. – Ч. 43., – 16. 23 лютого (7 марця) 1871.

¹² ЦДІАЛ України. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 7628. – С. 46.

п'яти номерах (– ЧЧ. 46–19, 47–20, 48–21 (від 12 (24) березня), 48–21 [очевидно, помилка нумерування] (від 16 (28) березня), 55–28 (9–21 квітня)).

На початку цієї публікації¹³ у своєрідній преамбулі наведено міркування, які визначали, ким був Т. Шевченко та його творчість для українців. З перших рядків статті її автор заявив, що “дух правди, свободи, любови вітчизни і любови темного призабутого люду, голошені Шевченком” є “найголовніша підвалина щасливої будучности для нас, програма всякого ділання нашого”. Далі відзначено благотворний вплив Кобзаря на галицьке суспільство. Тому що “тепла душа Тараса, широке, горяче його серце, і нічим не скривлений його погляд на народне діло” сприяли появі такого багатства його “духовних рідних утворів”, що кожний, “у котрого розум і серце не завмерли ще в мерзкім матеріалізмі” і котрий може “визрозуміти красу, правду і велич, що кожний патріот спішить туди”, щоб цими творами “скріпити свої сили до дальшого ділання на полі розвою народности своєї”.

Далі вказано, що Тарас мав вплив і на молодь, і на зрілих людей, і що його твори, які були для тодішніх українців “скрижалью, де лиш правда вирита”, його твори “треба лиш розвернути, щоб для найтрудніших питань знайти там розв'язку, що в найприкріших обставинах подибать спосіб виходу.” Також у цій умовній преамбулі Т. Шевченка названо генієм, який закликав до праці над розвитком народу, що сприяло зростанню патріотизму в краї.

Після статті наведено опис вечора. Вказано, що зала на Стрільниці не могла помістити всіх бажаючих, що були присутні й представники польського народу, і “давні заблудші сини Руси”, які “спільно і гідно святкували пам'ять нашого віща”. В цьому контексті наголошено, що Т. Шевченко був ще й засобом протидії байдужости та зросійщення.

Далі подано опис вечора. Присутніх нараховано понад 800 осіб, серед яких було багато жінок. Вечір розпочався після 19 год. вступною промовою, яку виголосив професор Ю. Целевич. В основу теми він поклав вмілість або спосібність (“умієнтність”) (тобто духовні здобутки) кожного народу з індоєвропейської спільноти і дійшов до висновку, що у слов'ян “піснярство перевершило всі другі плоди духа чоловічого” стосовно інших народів. Далі промовець стверджував, що “задачею роду чоловічого... є здужаньє до одобразованья душі”, яке може найкраще здійснитися за допомогою “живого слова, за поміччю пісні”. Подавши в критичному дусі здобутки індійців, єгиптян, які славилися своїми будовами, греків із їхнім різьбярством, романські народи – малярством, германців – музикою, промовець заявив, що між всіма слов'янськими народами “народ наш станув піснярством своїм найвище, станув навіть вище від сербів, котрих думи історичні весь світ учений любуєсь”. Музу народної пісні зміг зрозуміти лише Т. Шевченко. “Його слово, його пісня суть ... нічим иншим, як найдоконанішим утвором музи народної, а через те Шевченко стоїть не вершку піснярства слов'янського...”.

Далі промовець поінформував, що в день 10-х роковин Т. Шевченка львівські студенти започаткували і почасти вже реалізували думку заснування стипендії ім. Т. Шевченка, а до переведення сего достойного Руси діла упростили виділ товариства “Просвіта”. Тобто, саме на цьому заході заявлено про заснування

¹³ Вечер в пам'ять Тараса // Основа. – 1871. – 5 (17 марця).

стипендії ім. Т. Шевченка і про причетність до неї Товариства*. Це дозволяє припустити, що вказана стипендія була заснована спільно і студентами, які дали до цього почин, і Товариством, яке взяло на себе реалізацію проекту, та і конкретизувати дату зародження – 9 березня 1871 р.

У наступному числі “Основи”, а саме у другій публікації, подано програму вечора¹⁴. Автор спочатку називав твір, далі подавав характеристику твору і його виконавців. У цьому зв’язку високо оцінено класичну композицію “*Cojus anima*” з Родзинёго” (очевидно, уривок п. н. “Пом’яни душу” із твору Росіні “Скорботна мати”), яка мала сакральний характер. Наступний номер: “соло на гармонії ... відіграв п. Гуневич у супроводі фортепіано, за участі піяніста Скибинського. Після того чоловічий хор виконав квартет Ісидора Воробкевича. Основою квартету була дума Т. Шевченка “Заросли шляхи тернами...”. Далі вказано, що також були виконані інші квартети цього автора: “Ой чого ти почорніло зелене поле...” та “Огні горять, музика грає...”¹⁵.

Також наведено тексти 9 телеграм. З них вирізнялася телеграма з Бережан, в якій пропонувалося спорудити Кобзареві пам’ятник нерукотворний: “Спорудімо бурсу, під назвою Тарасової про убогу молодіж; ото буде найлюбійшій душі Єго пам’ятник”. У телеграмі з Перемишля Т. Шевченка названо “найбільшого просвіти поборника”. Загальний тон, ідейну навантагу відобразила друга телеграма з Бережан: “Славно, браття! Най з роду пам’ять не згасає за Тараса, предтечу нашої волі і слави!”.

Далі К. Устиянович декламує поезію “Чигрине...”, а згодом, після бурхливих оплесків, ще й “Розриту могилу”¹⁶.

Одним із номерів був виступ Одживольського, який виконав власну композицію “Концерт Славянський”¹⁷. Наступним номером, виділеним у статті, був дует з опери Доницетті “Белізар” (очевидно, *Belisario* (Велізарій) 1836 р.). Арію виконали Ардон і Вахнянин. Вечір закінчився грою пп. Гуневича і Скибинського, перший з яких, як припущено, стане директором “Торбану”.

Цей вечір засвідчив, що “Просвіта” на третьому році існування вирішила самостійно взяти на себе відповідальність за організацію заходів щодо вшанування пам’яті Т. Шевченка, яку започаткували в 60-х рр. ХІХ ст. галицькі народовці і яких репрезентували студентська та гімназійна молодь. Формат такого заходу Товариство запозичило саме у цього патріотичного громадсько-політичного угруповання, тому це був музично-поетичний вечір, який передбачав промову про постать поета та

* Стипендійний фонд ім. Т. Шевченка заснували студенти університету в 1871 р. в квоті 20 рин. 16 кр., який поповнювався доходами з Шевченківських концертів. Фонд призначений для студентів університету і для літераторів. На початок 1914 р. становив 9. 557. 31 корони. [очевидно малоя на увазі – 9 557 корона і 31 крайцер – В. П.] Стипендії почали виплачувати від 1895 р. по 100 к. у двох піврічних ратах. (*Перський С.* Популярна історія Товариства “Просвіта” у Львові. – Львів, 1932. – С. 186). Однак, у першому звіті з діяльності організації зазначено дещо іншу позицію, за якою третю за порядком стипендію, а саме ім. Тараса Шевченка: “основало Товариство саме”. (Справозданє з діланій “Просвіты” від часу завязаня товариства 26 листопада 1868 року до найновішого часу. – Львів, 1874. – С. 16).

¹⁴ Вечер в пам’ять Тараса // Основа. – 1871. – Ч. 47.

¹⁵ Вечер в пам’ять Тараса // Основа. – 1871. – Ч. 48.

¹⁶ Вечер в пам’ять Тараса // Основа. – 1871. – Ч. 48. [Олівцем цифра 48 виправлена на 49.]

¹⁷ Вечер в пам’ять Тараса // Основа. – 1871. – Ч. 55. .

музично-поетичні номери і вітальні телеграми, головно від русинів з інших міст краю і з-поза нього. Новим, очевидно, була участь у заході видатних артистів, запросити яких студентам-народовцям було не легко. Однак, цей захід відрізнявся від попередніх, студентських, більшою кількістю номерів, у т. ч. й виконанням класичних творів, і числом учасників, яких було вдвічі більше, ніж рік перед тим, а також присутністю представників старшого покоління і поляків.

Щодо творення культу Кобзаря в поданому вище матеріалі варто виділити три ключових аспекти. Перший – висока оцінка творчості та постаті Т. Шевченка, яка пояснювала, чому саме варто вшановувати і возвеличувати цього поета; другий – спосіб публічного вшанування музично-поетичним вечором, присвяченим Пророкові, та заснуванням стипендії імені поета; третій – актуалізація питань розвитку галицьких мистецьких сфер.

У тому ж 1871 р. твори поета були вперше опубліковані у виданнях Товариства. Це здійснено у двох “Руских читанках для нижших клас середніх шкіл”, що вийшли у двох частинах. У першій з них було вміщено 8 творів, найперший з яких під назвою “Хустина” (“У неділеньку та ранесенько...”), а також “Чума” (в тексті “Джума”), “Рідне село” (“І виріс я на чужині...”), “Вечір в Україні” (“Садок вишневий коло хати...”) та ін. Остання поезія, надрукована в цій “Читанці”, мала назву “До земляків” (“Учітеся брати мої...”)¹⁸.

У другу частину того підручника для середніх шкіл¹⁹ внесено вже 30 поезій українського Генія, одну біографічну статтю під назвою “Дитинний вік Шевченка (1814–1828)” авторства М. Лазаревського та вірш Ю. Федьковича на честь поета “Співацька добраніч на скін Тараса Шевченка”. Твір “Гамалія” став першою поезією Кобзаря, вміщеною в цьому виданні. В цій другій частині “Читанки” опубліковано, в основному, ліричні поезії, хоч присутня й історична тематика. Це – “Вибір гетьмана”, “В своїй хаті своя правда”, “Старий козак” (“Я жив на хуторі”).

Загалом у тому році Товариство вперше взяло на себе організацію музично-поетичного вечора на честь Кобзаря та причинилося до формування стипендії його імені. А стаття, опублікована в п’яти числах “Основи”, стала помітним фактором поширення інформації про той захід і була засобом популяризації національно-демократичних народовських ідей та внеском у формування культу Т. Шевченка. Поряд з цим у двох альманахах “Просвіти” надруковано 38 поезій Кобзаря, одну біографічну статтю та поезію-посвяту поетові.

Наступного 1872 р. просвітяни продовжили організацію власними зусиллями вшанування пам’яті поета. На засіданні Виділу 27 січня, за пропозицією о. В. Ільницького, ухвалено влаштувати музично-поетичний вечір пам’яті Тараса Шевченка. Виникла дискусія про способи реалізації того заходу, яка закінчилася ухвалою – вибрати “ad hoc” комісію, яка на наступнім засіданні мала прозвітувати про свої міркування з цього приводу. До Комісії були обрані: Вахнянин, Желехівський, Барвінський, Шашкевич, Ганкевич²⁰. На черговому зібранні Проводу вирішено “по можності старатися о салю ратушеву”. Для того ухвалили подати відповідне

¹⁸ Рускі читанки для нижших клас середніх шкіл. – Львів, 1871. – Ч. I. – 456 с.

¹⁹ Там само. – Ч. II. – 572 с.

²⁰ ЦДДА України у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 7628. – С. 73–74.

прохання до Миської Управи²¹. На засіданні 7 березня 1872 р.²² Вахнянин від імени комітету поінформував, що поліції вислано повідомлення, надруковано квитки (“білети”). Ухвалено на вечір запросити кн. Сапігу, гр. Голуховського і “вицебурмістра” Ясінського. Усім редакціям газет розіслано квитки з інформацією про захід. Узято до відома повідомлення з магістрату про дозвіл надати залу, “в рускім язиці і руским письмом” написаний. Також зачитано лист “Młodzieży polskiej w Zürichu” з поздоровленням з приводу відзначення роковин Т. Шевченка.

Статтю про той захід опублікувала газета “Основа” у двох числах за 1872 р.²³ У першій з них проінформовано, що музично-поетичний вечір, на якому було понад 500 осіб, відбувся в залі ратуші. Серед присутніх маршалок сойму кн. Сапіга та інші достойники “репрезентували на сім вечорі польську людність нашого краю, віддаючи таким чином на правдиво слов’янською взаємністю честь геневі братнього, бо теж слов’янського, народу”. Також відзначено участь і жіноцтва – “русинки” своєю присутністю (а було їх до 60). Був присутнім на вечорі й гість з Буковини М. Устиянович зі своєю родиною. Тобто, вечір зібрав під одним дахом польську крайову верхівку, яка репрезентувала саме польську автономію в Галичині, та представників старшого покоління русинів, до яких належав М. Устиянович.

Урочистість, як і планувалося, розпочав привітальним словом голова “Просвіти” і віцемаршалок сойму Ю. Лаврівський. Він назвав Т. Шевченка великим поетом і “будителем нашої народности”. Далі вступну промову виголосив Н. Вахнянин. У ній переплетено суспільно-політичні й літературні мотиви. Таке поєднання надавало Т. Шевченкові громадсько-політичного статусу, оскільки і літературна діяльність потрактована саме в загальнонаціональному контексті.

Ідеологічний аспект, викладений у привітальному слові та промові, стосувався, головню, високої оцінки поета. В основу виступу покладено значення впливу Т. Шевченка на український народ. Спочатку вказано на проблеми, внаслідок яких колись могутній та непоборний народ потрапив у важке становище, в духовну темінь. За таких складних обставин, коли було мало народних провідників, з’явився Т. Шевченко, цей “апостол правди і науки”, який звернувся до народу його ж мовою. Далі пояснено, чому його величали галичани: поет, описавши у своїх творах складне становище українців, пробудив суспільство, кращих синів народу закликав до праці, спрямованої на його поступ. Після того, в дещо художній формі, окреслено заслуги Кобзаря, які головню стосувалися формування основ національної ідеології (“обучив нас, хто ми і чий ми діти”; “привів нас всіх до самопізнання народного”), тобто сприяв формуванню національної самосвідомости, а також вказав мету суспільного поступу та уможливив просвіту народу, розкрив історичні передумови для національного життя. Іншими словами – виклав основи національної ідеології. За це поета названо “відродителем”. Також вказано, що Т. Шевченко, поряд із загальнонаціональним громадянським рівнем впливу, визначив ще й напрям національної художньої літератури, заперечуючи старослов’янщину та утверджуючи в літературі народну мову як природний чинник. Також творчість поета потрактовано як джерело сміливости, витривалости “на полі просвіти”.

²¹ ЦДІА України у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Сп. 7628. – С. 74.

²² Там само. – С. 75.

²³ Вечер музикально-декламаторський в честь памяти Т. Шевченка у Львові 10 марця // Основа. – 1872. – Ч. 17, 18. – С. 1–2.

Кобзаря визнано ще й джерелом оптимізму для сучасників, названий і безсмертним, і мучеником.

Після виступу Н. Вахнянина хор заспівав “Заповіт” (у тексті “Завіщанне”) композиції М. Лисенка. Далі п. Скибинський на фортепіано виконав сонату “оп.[ус] 26” Бетговена. У другій частині програми, як зазначено, також другим номером цей піяніст виконав фантазії на теми народних пісень. Далі – два дуети (“Народне свято у нас...” і “Житнє поле”, останній твір, перекладений українською мовою, подано вкінці статті) Мендельсона у виконанні Н. Вахнянина і Вітошинського. Четвертим номером програми була декламація К. Климковича “Гамалія”. Після перерви (під час якої прочитано вітальні телеграми) другу частину програми розпочав “квінтет (фортепіано, віола, віолончель і дві скрипки) Шумана (ор. 44).” Після “Туги” композиції Новаковського і “Фантазії” на фортепіано Скибинського п. Дольницький продекламував вірш В. Шашкевича, надрукований у попередній “Основі”, написаний на честь Т. Шевченка п. н. “Вінець на могилу Тарасу Шевченкові”. Цей твір побачив світ окремим виданням того ж року²⁴. На закінчення вечора “хор маршовим текстом” виконав створену спеціально на цей вечір пісню. Наприкінці статті подано телеграми, які надійшли від 10 міст.

Назагал, “Просвіта”, окрилена успіхом, і в 1872 р. взяла на себе організацію вечора на честь Кобзаря. Передовсім впадає у вічі присутність на ньому перших осіб краю і міста, а також привітання польських студентів, що свідчило про певне порозуміння між двома слов’янськими народами. Очевидно, це був вплив нового голови Товариства Ю. Лаврівського (очолив “Просвіту” в травні 1870 р.). Одночасно преса інформувала про дещо меншу кількість учасників вечора. Відзначимо участь відомих артистів та звучання, серед іншого, класичних музичних творів. Тобто, формувався певний формат таких заходів, який передбачав промову про значення постаті Кобзаря, яку виголосив цього разу перший керівник “Просвіти”. Програма вечора включала 11 номерів. Серед них два класичних твори, одна пісня на слова Т. Шевченка і одна декламація його поеми, одна поезія – присвячена поетові, та хорове виконання пісні, створеної спеціально для цього заходу. Також звучали два дуети, три інструментальні твори, один з яких був фантазією на народні мелодії.

У 1873 р. “Просвіта” не влаштовувала самостійно вечора пам’яті, а долучилася до заходів, які організували студенти та “Руська Бесіда”. Це було ухвалено на засіданні Правління Товариства від 11 лютого 1873 р.²⁵.

Про вечір інформувала читачів “Правда”²⁶ у третьому числі за 1873 рік. Вечір відбувся в неділю 25 лютого (9 березня) в залі ратуші. На вечір зібралася майже сама руська публіка, зокрема, було немало священників – львівських і з провінції. “Між запрошеними гостями не рускої народности були: репрезентанти найвищих властей крайових, намісник гр. Голуховський і маршалок сойму кн. Сапієга; дальше кілька учених, як наприклад, проф. Малецкий”.

²⁴ *Шашкевич В.* Вінець на могилу Тарасу Шевченкові: Виголошено на вечері декляматорсько-музичному дня 27 лютого (10 марця), себто в 11-і роковини смерті незабутнього Кобзаря. – Львів, 1872. – 7 с.

²⁵ ЦДДА України у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 7628. – С. 91.

²⁶ Вечерниці в пам’ять Шевченка // Правда. – 1873. – Ч. 3. – 15 (27) марця. – С. 134–137.

Вечір розпочав промовою на тему “Погляд на думи Тараса Шевченка” проф. руської мови Львівського університету др. Омелян Огоновський (член Виділу Товариства). А далі програму наповнювали музичні й поетичні номери.

Оскільки “Просвіта” ні в протоколах засідань Виділу, ні у відповідних публікаціях не визначила власних конкретних заходів щодо своєї участі у вечорі на честь Т. Шевченка, то можемо припустити, що основними учасниками-репрезентантами від Товариства були члени Виділу О. Огоновський і Н. Вахнянин²⁷. Звернемо увагу на участь у заході саме цих двох осіб.

Вступне слово О. Огоновського опублікувала “Правда” в 1873 р. під назвою: “Погляд на важніші думки Шевченкові (Відчит проф. Омел[яна]. Огоновського в XII Роковини смерті Т. Шевченка)”²⁸, яке складалося із двох частин. Перша стосувалася оцінки постаті поета, а друга окремих характеристик поезій поета.

Основні міркування щодо трактування постаті Кобзаря викладено в першій частині, в якій промовець дав характеристику його особистості та внеску в суспільний розвиток. Загалом, Т. Шевченка названо віщим і великим поетом, гідним сином Руси-України, слава якого “безсмертна не тільки у своїй вітчизні, але й в цілій Слов’янщині”, та великим мужем серед слов’ян, “апостолом народної правди і волі”. Також поета названо вільнодумцем, поборником свободи, борцем із середньовічним мракобіссям.

Промовець наголосив, що Т. Шевченко писав не лише про любов чи про природу, а творив громадянську поезію в соціальному і в політичному плані. Тож поета охарактеризовано як громадсько-політичну постать, особу, яка пробудила народ із віковичного сну до політичного життя.

Значення Т. Шевченка для українців визначено насамперед тим, що поет пробудив “своїх земляків до патріотизму і до братолюбія”, тобто до національної єдності, і закликав їх полюбити “славну давнину і вольну волю”. На цих тезах поет сформував засади національної ідеології, в основі якої історичне, втрачене незалежно-державницьке минуле українців, пропагував патріотизм і боротьбу за соціальні й національні права та всеслов’янське взаєморозуміння. Історичне значення Т. Шевченка доповідач вивів, вказуючи, що поет появився тоді, коли русини занепадали в політично-самостійницькому і громадському житті. На думку професора Пророк “зелектризував” суспільство, тобто передав українцям свою потужну енергетику, відповідно, діяльність поета пробуджувала народ до відродження політичного і громадського життя. Загалом, Т. Шевченко потрактований як великий син України і як найбільший муж у Слов’янщині, тобто, національно-патріотичні ідеї промовець поєднав із загальнослов’янськими прагненнями...

У завершальній частині виступу оратор узагальнив свої думки на творчість Шевченка. При цьому, наводячи окремі поетичні рядки поета, пов’язував їх із біографічними відомостями і подавав свій коментар. В іншому повідомленні наголошено, що О. Огоновський в промові визначив однозначну орієнтацію національного руху на прогрес, на нове суспільство, яке “домагається своїх природних прав”²⁹.

²⁷ ЦДІА України у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Сп. 7628. – С. 121.

²⁸ Погляд на важніші думки Шевченкові. (Відчит проф. Омел. Огоновського в XII. Роковини смерті Т. Шевченка) // Правда. – 1873. – Ч. 3. – 15 (27) марця. – С. 114–125.

²⁹ Новинки: Gazeta Narodowa і нова руска чапись // Правда. – 1874. – Ч. 2. – (16 (28) лютого). – С. 96.

На вечорі, окрім промови, було виконано 8 музично-декламаторських номерів. Із них одна поезія на честь поета, уривок із Шевченкової поеми, інструментальний твір (ймовірно, репрезентований світовою класикою), одна урочиста пісня та три українські народні, які виконано за участю Н. Вахнянина. Тобто, представники “Просвіти”, крім вступного слова, забезпечили ще половину сценарію вечора.

Тоді ж Товариство здійснювало ще низку інших заходів щодо вшанування пам’яті Т. Шевченка. Зокрема, “Просвіта” зайнялася розповсюдженням 60-ти примірників твору під назвою “Провідні ідеї Шевченка”³⁰. А на п’ятих Загальних зборах інституції (22 н. ст. травня 1873 р.), заманіфестовано патронат Товариства над стипендійним фондом ім. Т. Шевченка, в якому на кінець березня 1873 р. знаходилося “враз з відсотками скапіталізованими 99 рн. 35 кр., котрі уміщено в Львівській щадниці. Фонд сей побільшуватися буде тепер значнішими приходами з розпродажу видань поезій Шевченка, котрого кошти накладу вже вернулись”³¹.

У 1874 р. “Просвіта” на засіданні 24 січня знову взяла на себе обов’язок організатора музично-поетичного вечора в честь Т. Шевченка, а готувати цей захід доручено Н. Вахнянину³². До речі, вперше анонс про цю подію в рубриці “Kronika” дали “Gazeta Lwowska” в № 54 (7 березня) та Gazeta Narodowa – № 55 (8 березня) за 1874 р³³.

Інформацію про вечір надрукувала, як зазвичай, народовська “Правда” в третьому числі за 1874 р.³⁴ На початку вказано, що Львівські русини відзначали пам’ять Т. Шевченка 9 березня музикально-декламаторським вечором. Кошти і організацію вечора взяли на себе “Просвіта” і “нове Товариство імені Тараса Шевченка, а яко відпоручник їх зайнявся устроєнем вечора Нат[аль] Вахнянин”.

Передовсім наголошено, що велика зала ратуші була “битком набита” і що на цьому заході були присутні перші особи краю. “Поміж гістьми зауважилисьмо намісника Галичини, маршалка сойму крайового” та інші знаменитості. Було також немало священиків з околиць Львова”. Вечір розпочався вступною промовою п. Б., “у котрій (впрочім, сильно ц. к. поліцією обрізаній) виводиться, чому ми пам’ять Шевченка так, як нікого іншого, святкуємо”. Однак, не вказано що саме малося на увазі, й сама промова не опублікована. Можливо, саме поліцейське “редагування” і було причиною уникнення публікації тексту виступу.

Першим мистецьким номером програми була увертюра з “Семіраміди” у виконанні оркестри полку “бар. [очевидно – “барона”] Яблонського”, після чого Н. Вахнянин виконав арію з опери “Купало” “своєї власної композиції”. Далі аудиторія слухала гру Йосифа Вагнера і Станіслава Скибінського “на двох фортепіяно три прелюдії Й. С. Баха”. Вечір продовжив “сольовий квартет на мужескі голоси Юл. Оттона “Тиха ніч”, виконаний панами Цетвінським, Новотним, Вахнянином і Прогаскою”, який, як зазначено, “дуже мило був прийнятий публікою і два рази повторений”. Після того Скибінський відіграв “концерт С-дур [С домажор]”

³⁰ ЦДДА України у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 7628. – С. 92.

³¹ Там само. – С. 96–97.

³² Там само. – С. 108.

³³ Kronika // Gazeta Lwowska. – 1874. – № 54 (7 березня). – С. 3; Kronika // Gazeta Narodowa – 1874. – № 55. (8 березня).

³⁴ Тринадцять роковини смерти Тараса Шевченка // Правда. – 1874. – Ч. 3. 1 (13) марця. – С. 139–141.

І. Мошелеса на фортепіяні” в супроводі оркестри. Вол. Шухевич продекламував баладу Т. Шевченка “Причинна”. “Вечір закінчило “дуо (очевидно, дуетом) на 2 фортепіяни оп[ус]. 128” Ф. Калькбренера, виконане п. Й. Вагнером і С. Скибінським. В завершальній частині висловлено пораду – орієнтуватися не на яскравий і поважний стиль, базований на світовій класиці, а на національне мистецтво, яке мало давати духовне піднесення, насагу учасникам вечора. У павзах між номерами відчитувано телеграми від русинів з різних сторін.

Загалом, як можна зрозуміти, через претензії поліції, виступ невстановленої особи, скритої під криптонімом “Б.” не був опублікований, вказано лише його провідну ідею – чому варто вшановувати цього поета. Номери концерту відзначалися домінуванням класичних творів (здебільшого світової класики – вокальні й інструментальні твори), яких було 6. Також прозвучала одна поезія Т. Шевченка. Видатки на вечір склали 44 зр. 44 кр.³⁵ Новим було те, що “Просвіта” цей захід провела спільно із новоствореним Товариством ім. Шевченка, на правах, як можна зрозуміти, керівної інституції.

Того ж року, окрім вечора, було влаштовано чергові заходи щодо поповнення стипендіального фонду ім. Т. Шевченка. На засіданні Проводу 19 грудня 1874 р.³⁶ Партицький інформував, що Виділ передрукував українську книжку “Про небо и землю”, яка мала бути призначена на збільшення фонду стипендії ім. Тараса Шевченка накладом 10 000 пр. Також у тому ж 1874 р. в альманасі “Мотиль” вміщено один твір поета – “Учітеся брати мої!...”³⁷.

Наступного, 1875 р. практику спільного влаштовування вечора на честь Т. Шевченка “Просвітою” і Товариством імені Шевченка продовжено. На засіданні Управи від 13 лютого відбулося обговорення способів підготовки цього заходу³⁸. Після дискусії було ухвалено, що два делегати Наталь Вахнянин і Олександр Барвінський разом з іншими рускими товариствами мали організувати вечір на честь Тараса Шевченка.

У публікації “Правди”³⁹ про цей вечір йшлося, що урочисте відзначення пам’яті поета відбулося в понеділок 25 лютого (8 березня) в залі ратуші. Його організаторами були Товариство “Просвіта” і Товариство імені Шевченка за допомогою членів “Дружного Лихваря”. Частиною музикально-вокальною зайнявся і цим разом професор Н. Вахнянин.

Зала ратуші, “украшена... серед зелені цвітів бюстом Т. Шевченка, битком була набита публікою, майже виключно рускою”. Серед гостей були: віце-президент намісництва п. Бартманський і член Виділу крайового п. Серватовський. Вечір розпочався о пів на 8 год. “симфонією Михайла Вербицького, створеною на народних мотивах”.

Після того промову виголосив О. Барвінський. Він насамперед наголосив, що Т. Шевченко розбудив нове життя в русько-українським народі, а далі зупинився на

³⁵ ЦДІА України у Львові. – Ф. 348. 1– Оп. 1. – Спр. 7628. – С. 129.

³⁶ Там само. – С. 151.

³⁷ Мотиль: Читанка для руского народу обложена русинами перемискими: Письмо для науки і забави. – Львів, 1874. 64 с.

³⁸ ЦДІА України у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 7628. – С. 155.

³⁹ Чотирнадцяті роковини смерти Тараса Шевченка // Правда. 1875. – Ч. 5. 3 (15) марця. – С. 195–197.

історії народу “аж до найновших часів , виказуючи... його становище в європейській культурі та його значення для цієї культури”. Оратор порівнював хід історії й ідеї, за котрі боровся русько-український нарід, з історією та ідеєю народів західноєвропейських; “вказав, як Русь-Україна мала також свої хрестоносні походи проти дичі азіятицької, котрі і з ліпшим успіхом та більшою користю перевела, ніж західноєвропейські народи, боротьбу за святу землю проти сарацинів”. Згадав про боротьбу Руси-України за свободу релігійну та особисту і що після Хмельницького “зачинається упадок козаччини”, і що саме “100 літ тому кінчиться внішня історія Руси-України зруйнуванням Січі”. Наголосивши, що “нарід наш ніколи не окупувався комуністичним або соціалістичним, закінчив п. Б. свою гарну бесіду тим, що Русь-Україна буде й далі поступати і розвиватися на основі сучасних ідей.”

Наступним пунктом програми був виступ чоловічого хору під проводом Н.Вахнянина у супроводі фортепіано, який виконав “дві народні пісні Лисенка: “Ой не гаразд, запорожці...” і “Ой за гори за лиману...”. Далі Н. Вахнянин у супроводі фортепіано відспівав думу “Колись було налітали орди в Україну”, а “П. Ж. виголосив “Сон” Т. Шевченка (“Гори високії...”)). Також на вечері було оголошено 13 вітальних телеграм.

Після того було відспівано прекрасний терцет Миколи Лисенка “Сонце заходить...”, а на кінець хор мужеський виконав думку Т. Шевченка “Заросли шляхи тернами...” – музика Ісидора Воробкевича. Закінчився вечір похідним маршем, зложеним із руских пісень, котрий підготував колектив полку Яблонського.

Загалом, крім промови, виконано вісім номерів. З них один репрезентований вітчизняним класичним твором, два номери – декламація та пісня, – стосувалися творчості Т. Шевченка, інші – це українські пісні тогочасних авторів та скомпоновані на основі народної творчості. Зазначено, що “Просвіта” взяла на себе половину витрат “в сумі 62 зр. 15 кр.”⁴⁰. Програма вечора відзначалася чітко вираженим національним характером. Із 8 номерів лише один класичний твір, інші, засновані на національній тематиці.

Того ж 1875 р. внесено ще одну важливу новизну у вшанування пам’яті Кобзаря. На засіданні Виділу від 22 жовтня заявлено, що О. Огоновський подав свій манускрипт “конкурсний”*: “Повістку для дітей “Життєпис Т. Шевченка”. Її планували надрукувати накладом 10 000 примірників⁴¹. Це була перша публікація біографії Т. Шевченка “Просвітою”, що мала вийти окремою книжкою. Тобто, в 1875 р. “Просвіта” знову виступила співорганізатором музично-поетичного вечора на честь Т. Шевченка, об’єднавши зусилля ще двох інституцій народовського напрямку.

У 1876 р., як свідчать протоколи засідань Центрального Виділу, “Просвіта” й надалі планувала влаштувати вечори спільно з іншими руськими товариствами. Для того на засіданні Проводу від 12 лютого 1876 р.⁴² ухвалено “обходити”

⁴⁰ ЦДІА України у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 7628. – С. 156.

* На засіданні Виділу від 23 січня 1875 р. пунктом “6” вирішено розписати конкурс на написання повістей для дітей, життєписи святих и оповідання історичні (з руської історії) в формі біографічній за відповідною ремунацією: до 20 р. за оригінал, до 12 за переклади” // Протоколи ТП. – Т. І. ЦДІА України у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 7628. – С. 153.

⁴¹ ЦДІА України у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 7628. – С. 188. 194.

⁴² Там само. – С. 204.

роковини Т. Шевченка вечером. Урядженням вечора мав зайнятися комітет, зложений з делегатів всіх товариств. Від Виділу “Просвіти” вибрано: Вахнянина, Ганкевича, Жуковського, Романчука, Шухевича та ин. На іншому засіданні Проводу⁴³ відкрито Ганкевичеві кредит на вечір Т. Шевченка в розмірі до 80 зл. р. Також вирішено закупити у Грегера у Празі 100 примірників празького видання творів Тараса Шевченка. Виконання закупки книг доручено п. Ганкевичеві. Вечір мав відбутися 11 березня⁴⁴.

Про плани заходу та організаторів повідомила читачів народовська “Правда”⁴⁵. Вказано, що Просвіта, Товариство ім. Шевченка і Дружній Лихвар, будуть вшановувати Тараса Шевченка “музикально-декламаторським вечером в ратушевій великій салі”.

Про сам захід подано інформацію в наступному числі цього часопису⁴⁶. У ньому вказано, що 11 березня відбувся музикально-декламаторський вечір на честь відзначення п’ятнадцятих роковин смерті Тараса Шевченка. Програма вечора, що уклав в основному Н. Вахнянин охоплювала: 1) доповідь Володимира Барвінського “Тарас Шевченко і українська народність”; 2) Марш мілітарний Фр. Шуберта – виконали на фортепіяні Оля і Денис – діти Т. Леонтовича; 3) “Ой сама я одна...”, слова Т. Шевченка, музика М. Лисенка – соліст Цетвинський; 4) “Частита лірична – декламація автора п. Франка”; 5) “Дует Кампанна” – виконали Г. і Л. Любовичі; 6) “Квартет” Івана Лаврівського – виконавці Цитвинський, Лукс, Вахнянин і Прогаска; 7) “Тяжко-важко в світі жити...”, слова Т. Шевченка, музика Вахнянина – виконавець сам композитор; 8) “Заповіт”, слова Т. Шевченка, музика М. Вербицького з інструментальним супроводом – мішаний хор під керівництвом Н. Вахнянина.

Відзначено, що “найбільшу вагу і вартість в програмі вечора склала, як щорічно, доповідь п. В. Барвінського”. Ця промова⁴⁷ мала значною мірою історіософсько-політичний концептуальний характер і стосовно історії України, і стосовно постаті Т. Шевченка, і стосовно подальшого напрямку руху русинів Галичини.

Загалом, промова була зосереджена на проблемах національних інтересів і національного руху в цілому й національного відродження українців, зокрема. Відповідно її можна поділити на три взаємопов’язані частини, в кожній з яких окреслено, дещо в лаконічній формі, вагому, визначальну роль Т. Шевченка. Промовець спочатку, після вступної частини, зосередив увагу на історії Руси-України, далі зупинився на критиці історіографічного викладу цієї історії, після того оцінив стан тодішнього руського суспільства, народу і еліти та визначив перспективи розвитку.

У першій частині промови наголошено, що колись русини мали свою незалежну державу і, ведучи постійну боротьбу з азійськими нападниками, захищаючи свою свободу, боронили і свободу Європи, аж доки не були “поконані

⁴³ ЦДІА України у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Сп. 7628. – С. 206.

⁴⁴ Витяг з протоколу засідань виділу товариства “Просвіта” за час від 1 грудня 1875 р. до кінця марта 1876 р. // Правда. 1876. – Ч. 7. 15 (3) квітня. – С. 282.

⁴⁵ [Хроніка]. – Правда. 1876. – Ч. 4, 29 (17) лютого. – С. 162.

⁴⁶ Там само. – Ч. 5, 15 (3) марта. – С. 198.

⁴⁷ Бесіда Володимира Барвінського виголошена на музикально-декламаторським вечері у Львові в XV роковини смерті Тараса Шевченка дня 11. Марта 1876. // Правда. – 1876. – Ч. 6. – С. 244. Додаток,

європейськими деспотами”. І, як наслідок, стали надовго закріпаченими, безвольними хлопами без власної держави, які забезпечували багатство вельмож і тих, які їх покорили, та своїх запанілих співвітчизників. І не було кому боротися за відновлення держави чи заступитися за поневолений народ, бо і бояри, і шляхта, й інтелігенція денационалізувалися, а відсутність “власних монархів” не дозволяла йти шляхом реставрації руської держави. Навіть не було кому відстоювати права на державну спадщину та і саму назву тієї держави русини втратили. Однак історична пам’ять все ж була збережена і не можновладцями, а простим народом в особі кобзарів. І за таких драматичних умов появився Т. Шевченко, який увібрав багатство народної душі, збагнув його минувшину і висловив переконання, які відповідали європейській думці, зокрема ідеям Французької революції кінця XVIII ст. Завдяки чому Кобзар став родоначальником і нової літератури, і борцем за відродження України, за що був покараний, терпів муки, але не відступив від свого шляху і подав перед світом у своїх творах закріпачений, визискуваний люд як народ, що “прагнув кращої долі й волі”. Т. Шевченко поданий як виразник інтересів народу й борець за його соціальну й національну свободу. Кобзар постійно домагався волі, правди, справедливості для свого народу, домагався цих цивілізаційних висот і для людства. Загалом Т. Шевченко – це велич загальнолюдського цивілізаційного масштабу, який врятував від забуття український народ, “забутий” європейськими правителями.

У другій частині постать поета подана під кутом обґрунтування історичних основ, а значить, і права на існування українського народу. В цьому зв’язку спочатку критично оцінено тодішню історіографію, яка концептуально опиралася на станову політичну доктрину: розкритиковано історичні праці, в яких “розказувано” русинам про не надто привабливу політику руських князів, які вели загарбницькі війни та міжусобиці, що ослабило Русь й полегшило її захоплення монголо-татарами. Далі про монгольські напади, поділ держави між Литвою, Польщею і Суздальщиною. І наслідок – із втратою Руської держави не стало й писаної руської історії. Почалася неволя, безправ’я, втрата впливу на наукову історію. Із втратою держави було втрачено і визнання окремішності русинів-українців. І княжа історія, і наступні періоди трактувалися як процес перетворення русинів то на поляків, то на росіян, або порівняння із яскравими описами монархічної величі сусідніх держав. І це було одним із головних чинників, що сприяли денационалізації українців, які поповнювали ряди то поляків, то росіян. Далі заявлено, що попри відсутність власних князів і бояр, історія Русі все ж існувала, творилася. Її творив сам український народ, який цілою громадою боровся за національну свободу і волю кожної людини, за людську гідність і нізачо не мирився із залежністю. І що це був сучасний ідеал соціального життя людськості, а русини, як ніхто інший, були на передових позиціях цивілізованого світу, і що існуючим історіографіям необхідно змінити трактування народних повстань із бунтів на боротьбу за волю, свободу, гідність. Далі вказано, що Т. Шевченко перейняв цю народну історію й розказав про неї світові. І це був початок нової національної історіографії, яка швидко знайшла своїх послідовників, і що першим представником тієї нової школи був М. Костомаров. В її основу покладено здобутки цілого народу, а не окремих його представників, і саме в цьому, в розвитку таких підходів і полягала велич Т. Шевченка як родоначальника модерної історіографії.

У третій частині промови звернено увагу на оцінку тогочасного стану руського суспільства та окреслено його перспективи – шляхи розвитку. Промовець вказав, що русини, потрапивши в неволю, пробуджені Кобзарем, завдяки своїй боротьбі, спираючись на поступ людства, в якого брали гору ідеї волі, людської гідності, рівності, відродяться й здобудуть свою свободу. Далі розкрито, по суті історіософські... підходи щодо визначення поняття “волі”. Стверджувалося, що воля і рівність – це не можливість визиску однією частиною суспільства іншої, і не пустий звук, а реальність. А далі, що воля мала дати людині, яка народжується вільною, всі необхідні для цього засоби – просвіту і науку, що мали стати доступними не лише невеликій часті, а всім людям, і які мали забезпечити людині моральний і матеріальний розвиток. Наголошено, що моральний занепад і матеріальні злидні були основними небезпеками для русинів і, якщо їх не вдасться подолати, то вони можуть призвести до зникнення русинів як народу. Вирішення цих питань дозволить і зберегти народ, і забезпечити виконання ним місії (посланництва) для людства. Після того розкритиковано окремих представників старшого покоління за їх відступ від народу і вказано на важливість і позитивність праці “українофілів”, які започаткували народну просвіту і зародження руху, натхненного почином Т. Шевченка, із ознайомленням з його творами та стражденним життям. У цьому контексті, поряд з критикою тогочасної верхівки суспільства, наголошено, що вона зійшла на манівці й видавала твори, які нікому не приносили користі, бо були не цікавими й припадали пилюкою. Перспективною повинна бути лише орієнтація на поступ, бо руху назад (реставрація князів, гетьманів) немає і, попри те, що народ репрезентують самі мужики, слід працювати на благо народу, сприяти його піднесенню до рівня вільних, заможних, розвинених народів світу. І це буде виконання заповіту Т. Шевченка.

Уся промова була побудована головню в соборницькому дусі, де і князі, і гетьмани були репрезентовані наддніпрянською Україною. Тогочасних галичан промовець згадував лише в контексті характеристики стану тодішнього суспільства та потреби його розвитку. Одночасно у промові популяризовано термін “Україна” та декларовано народовську концепцію національно-демократичного розвитку народу.

Велич Т. Шевченка, що відповідало процесові формування культу поета, головню зосереджена на двох моментах. Це кристалізація культового образу та формування на основі подвижницького життя та ідей поета, передовсім ідеологічних основ для забезпечення перспектив розвитку русинів краю і країни. Стосовно першого Т. Шевченко потрактований в національно-політичному вимірі, по суті, як духовний творець нації. Відповідно поет постав як особа, яка увібрала в себе народну історію у драматичний період бездержавности, а також Кобзаря визнано будителем, рятівником і творцем нової сучасної літератури та національної історіографії. Поета названо, як моральну основу, яка і спонукала до розвитку суспільства, і вказувала йому шлях. Це означало прогрес, який передбачав і орієнтацію, і заклики сприяти моральному і матеріальному розвитку русинів за допомогою просвіти народу.

Далі поінформовано, що й наступна частина програми вечора, завдяки старанням Н. Вахнянина, була виконана при загальному захопленню публіки. На адресу організаторів надійшло 20 вітальних телеграм і листів. Присутніми на заході

були маршал Сойму крайового, багато послів соймових. Також вказано, що зала і галерея були битком набиті майже самими тільки русинами.

В опублікованому річному “Звіті” Товариства про цей вечір відзначено: “Дбаючи о скріплення духа народного, причинився Виділ матеріально до урядження вечора в честь Т. Шевченка”⁴⁸. Тобто, не наголошено на організаційних заходах Товариства. Також в тому часі “Просвіта” закупила у Грегера з Праги 100 прим. “Кобзаря” “з опущенням рабату 30 %.” Про це заявлено на засіданні Виділу від 28 березня 1876 р. і поінформовано, що вечір Шевченка обійшовся в 35 ринських⁴⁹.

Як бачимо, і цей захід “Просвіта” влаштувала спільно з трьома ідейно-спорідненими інституціями. Організаційні турботи Товариства передбачали участь в оргкомітеті й фінансування вечора. Загальний сценарій був традиційний – промова про постать Т. Шевченка та мистецька частина із 7 номерів, серед яких три класичних твори, стільки ж творів Кобзаря і одна поезія – тобто, поєднання української та світової класики. Традиційною була присутність високих гостей. Щоправда їхній статус був дещо вищим від попереднього, бо був репрезентований першою особою Сойму при відсутності намісника та начальником поліції. Традиційною також була і зала ратуші як місце проведення вечора. Крім того, Товариство в тому році взяло на себе ще роль популяризатора творчості поета через продаж 100 примірників виданого у Празі “Кобзаря”. Також побачило світ перше окреме видання “Просвіти” праці О. Огоновського під назвою “Житте Тараса Шевченка. Читанка для селян і міщан”, датоване 1876 р.⁵⁰.

Загалом, ця публікація складалася із трьох сюжетних частин, кожна з яких мала свій зміст і своє спрямування. Перший і основний сюжет стосувався постаті поета й мав на меті ознайомити галичан із Т. Шевченком, вказавши на його подвижницьке і жертвне життя. Другий сюжетний напрямок пропагував важливі національно-загальнолюдські цінності. Третій – поширював інформацію про різні терміни і поняття.

У першому сюжетному напрямку автор, розповідаючи про Т. Шевченка, спочатку охарактеризував його як визначну особистість, яка, будучи простого роду, стала видатним поетом, який у своїх поезіях виступав проти панів-визискувачів, був поборником ідеї рівності людей, незалежно від соціального походження. Далі розповідь про Тараса в дитячому віці, про службу підлітка в пана, про навчання на художника, звільнення із кріпацтва, захоплення національними ідеями, арешт, солдатську службу, знову звільнення, творчість, прагнення повернутися в рідний край, завести сім’ю, збудувавши свій дім, і нарешті – останні дні поета та повернення його праху на Україну. При цьому автор не підносив Т. Шевченка, не шукав і не вигадував якихось надзвичайних якостей цієї особистості, а подавав його як звичайну людину зі своїми слабостями, що потрапляла в різні життєві перипетії, але завжди залишався людиною, з повагою ставився до людей будь-якої національності, але найбільше прагнув добра і щастя для свого народу, волі для своєї країни. Саме це, а також виділений талант художника, патріотизм, гуманізм, активна життєва соціальна й національна позиція поета визначили його субстанціональний вплив на

⁴⁸ Справоздане річне з діяльності Виділу товариства “Просвіта” за час від 27 мая 1875 до 15 червня 1876 р. – Львів, 1876. – С. 5. – (14 с.).

⁴⁹ ЦДІА України у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Сп. 7628. – С. 209.

⁵⁰ *Огоновський Ом. Житте Тараса Шевченка. Читанка для селян и міщан.* – Львів, 1876. – 78 с.

суспільно-національний розвиток галичан, стали важливим підґрунтям, на основі якого виведено і риси, і дії поета, які пояснювали, чому цей чоловік стоїть вище над всіма іншими і чому його необхідно вшановувати. Очевидно, наявність самої книжечки, в якій йдеться про Т. Шевченка як про визначну і виняткову особистість і була важливим елементом, вагомою ознакою формування культу цієї постаті. Варто підкреслити, що в тому процесі відсутня штучність, надуманість, захвалювання особи, лише правдиві свідчення про звичайну людину – генія.

Разом з тим автор, розповідаючи про життєвий шлях поета, поширював суспільно важливі поняття, що склало другу сюжетну лінію видання. Передовсім пропаговано просвіту як важливий і необхідний засіб розвитку людини. Також автор популяризував новий термін назви країни, тому використовував подвійну її назву – Русь-Україна. Для формування національної ідентичності та соборності пояснено, що і в Росії живуть русини, які звалися українцями, і що вони розмовляють тією самою мовою, що й галичани. Поряд з цим поширювано інформацію про політичну історію, згадано і про колишню княжу Русь, і про її столицю Київ, що можна трактувати як популяризацію політичної незалежності у ретроспективному вимірі. Наголошувано на ідеї опору кривдникам. Відповідно, в різних частинах книжки автор формував ідеї-позиції опору соціальному безправ'ю і пригніченню. Для цього розповідав і про помсту Тараса кривднику-дякові (індивідуальний спротив), і про лиху долю кріпаків та про їх бунт – Коліївщину (колективний опір). Приділено увагу важливості вживання рідної мови, тому що чужа, скільки її не вчи, все одно залишиться чужою й буде звучати штучно, неприродно. Також пропаговано ідеї соціальної рівності, яка могла означати водночас і рівність національну.

Третій сюжет, що присутній у цьому виданні, пояснював читачеві, що таке поезія і вірші чи портрет. Загалом, ці ремарки виконували подвійну функцію: давали додатковий матеріал для формування образу поета та були важливим засобом пропаганди ідей волі, рівності, просвіти й боротьби за них, а також виконували навчально-інформаційну функцію, оскільки давали відомості з історії боротьби за свободу, головню соціальну, та про окремі літературні поняття тощо. Також це спосіб привласнювання поета, наближення його до галичан.

Поряд з цим можна відзначити і оптимістичну засаду, яку сформульовано в низці висловлювань, зокрема в останніх рядках. Звертаючись до селян і міщан, вказуючи на велич Т. Шевченка, автор відзначив його вплив на русинів і наголосив, що він розповів світові про народ, який піднесеться зі “свого пониження і докаже небавом всему світу, що тільки в своїй хаті – й своя правда, і сила, і воля!”

* * *

Виявивши і проаналізувавши дії Товариства “Просвіта”, спрямовані на вшанування постаті Кобзаря у визначеному проміжку часу, можемо з'ясувати основне питання цієї розвідки – в чому полягав внесок Товариства “Просвіта” у формування культу Т. Шевченка в Галичині. Очевидно, щоб вирішити це базове питання необхідно, насамперед, вяснити – в чому саме полягав процес творення культу, важливого суспільного інституту, що був атрибутом формування тогочасного модерно-національного суспільства, а також конкретизувати внесок просвітянської інституції у цей процес.

Унаслідок аналізу охарактеризованих вище дій можемо підсумувати, що процес творення культури загалом, і Т. Шевченка зокрема, полягав у трьох основних площинах: перша – творення культового образу особистості, яка, завдяки виокремленню особливих природних якостей, своїм подвижницьким життям та діяльністю піднялася до рівня найважливішого і найвпливовішого національного діяча, який визначав долю цілого суспільства; це означало, що він пояснював народові його минуле, окреслював майбутнє та вказував шляхи і перспективи його розвитку; друга – здійснення публічних заходів з метою вшанування-возвеличення й популяризації імені та діянь культової особистості; третя площина – вплив цієї особистості на формування національної ідеології й на практичні заходи щодо її втілення в життя.

Культовий образ творився шляхом формування, за допомогою виїняткових позитивних оціночних суджень, що викликало природне емоційне захоплення постаттю поета, його діяннями, зокрема творчістю, його впливом на власне суспільство і на слов'янський світ. Це обґрунтовувало і пояснювало, чому варто возвеличувати і вшановувати Шевченка, та мало передати емоційне забарвлення від усвідомлення величі постаті та його діяльності. Відповідно, творився образ подвижника в духовно-літературному та громадянському контексті. Цей образ, що був інтелектуально-емоційним, суб'єктивним відображенням реальної особистості та високої оцінки його позитивного внеску в поступ суспільства в загальнонаціональному й слов'янському вимірах. То був найперший крок до творення культури, який проявлявся, головне, у промовах ораторів на музично-поетичних вечорах, присвячених поетові, а також у вітальних телеграмах, іноді в анонсах та коментарях у періодиці.

На основі цих розрізнених оціночних суджень про поета та його діяльність, що прозвучали у вказаний період, сформуємо і реконструюємо соборний образ Т. Шевченка. Це дозволить в комплексі відтворити суспільно-інтелектуальні погляди на Пророка, які стали ідеологічно-духовною основою творення культури особистості.

Трагування творчості мало кілька взаємопов'язаних вимірів та аспектів. Перше стосувалося диференційованого визначення масштабів щодо оцінки внеску поета в суспільний розвиток. Це здійснено в загальнонаціональному (в окремих твердженнях виділено галицько-регіональний масштаб) та загальнослов'янському вимірах. Друге – різні аспекти суспільного життя, на які мав живодайний вплив Тарас Шевченко.

Загалом, можна вивести й узагальнений культовий образ дій та постаті національного Генія, який формувала “Просвіта” в окреслений проміжок часу. Виглядає так, що тодішні галичани-народовці Т. Шевченка сприймали як посланника вищих сил: апостола, пророка, генія, мученика за правду й національну справу, який мав виконати місію порятунку русинів. Для того він своєю поезією – енергетичним імпульсом – пробудив українців із тяжкого сну-занепаду, подав основи національної ідеології в історичному обґрунтуванні, тобто показав історичні підстави боротьби за свої права, волю, щасливу будучність, а також вказав і засіб до цієї боротьби – просвіту народу, виклав месійну сутність русинів щодо слов'янського світу та був діячем всеслов'янського масштабу. Також своєю енергетикою дав вагомий імпульс та неймовірну насагу до дій, був вагомим чинником побороення байдужості та

денаціоналізації. Використання у формуванні цього образу художніх засобів, пояснень та аргументації давало сприйняття реального з незвичайними можливостями духового образу велета, щирого і незламного патріота, мученика, особистости з колосальним впливом на народ задля його порятунку, розвитку, щасливого майбутнього. Загалом, це був образ не стільки поета, скільки громадсько-політичного діяча найвищого національного, а також і всеслов'янського виміру в позаконфесійному сприйнятті, із незбагненними космічними духовними якостями.

Впадає у вічі характерна особливість – Кобзаря жодного разу не порівнювано з іншими великими поетами чи політичними діячами тієї епохи (А. Міцкевичем, О. Пушкіним, Д. Мадзіні, Д. Гарібальді та ін.), що дозволяє припустити найвище поцінування поета, якому не було рівних чи подібних. Він був возведений до ранги самодостатньої найвищої цінности, на грань надприродної якости, яка не піддавалася впливу, а сама була впливом на народ й народи, сама визначала хід розвитку суспільства, вішувала прекрасні перспективи народної будучности й заповідала їх досягнення. Загалом, це був найвищий духовний авторитет національного і всеслов'янського виміру, моральна й духовна опора й енергетична наснага цілого народу, аксіоматичний критерій для оцінки суспільно-політичних явищ, процесів. Одночасно можна зауважити й незначну ідеалізацію постаті та творчости поета, що є характерним для дещо романтизованого процесу формування такого національного інституту.

Другим важливим компонентом у творення Товариством культу Т. Шевченка, було застосування засобів публічного вшанування й возвеличення національного генія і пророка. Вони передбачали, перш за все, віддання шани особистості й популяризацію його діянь та ідей. Відповідно, мали показати суспільству, наскільки визначною і вагомою була постать Кобзаря, і заклали форми, що вказували, як треба вшановувати цього великого українця. Вони виражалися у трьох площинах: перша найпомітніша й найяскравіша – влаштування музично-поетичних вечорів на честь поета, друга – опіка над стипендійним фондом ім. Т. Шевченка та третя – участь у популяризації імені та ідей Кобзаря.

Причетність Товариства до вечорів пам'яті можна поділити на три умовні етапи. У першому просвітяни лише долучалися до влаштуваних народовською молоддю таких заходів, у другому – організовували вечори самостійно, у третьому – спільно з іншими ідейно-спорідненими товариствами. На першому етапі, що припав на 1869–1870 рр., Центральний відділ лише делегував на народовський захід своїх представників Н. Вахнянина та К. Устияновича, які ставали учасниками концерту і виконували музичні та декламаторські номери. Це було в 1869 р., а також, певним чином стихійно, і в наступному, 1870 р. У 1871 і 1872 рр. “Просвіта” самочинно взяла на себе організацію музично-поетичних вечорів. У 1873–1876 рр. Товариство виступало, як співорганізатор вечорів пам'яті, але зі статусом керівної інституції. Так, у 1873 р. “Просвіта” долучилася до заходів, що організували студенти та “Руська Бесіда”, а в 1874 р. – вечір був улаштований спільно із новоствореним Товариством ім. Шевченка. В 1875 і 1876 рр. захід проведено Товариствами “Просвіта” та імені Шевченка за допомогою членів “Дружного Лихваря”.

Підготовчі заходи мали такий вигляд. Ухвалювали власні кроки на засіданні Виділу за місяць-два до планованого заходу. Далі обирали відповідний комітет,

який мав готувати вечір. Визначалися місце (1871 р. Стрільниця, а в наступних роках – зала ратуші), дата, година проведення заходу (як правило о 7 год. вечора), про що подавалося оголошення в пресі та надсилалося повідомлення поліції. Також запрошували високих гостей – перших осіб коронного краю і міста, друкували програму вечора.

Сценарій заходів запозичили в народовців із внесеними певними модифікаціями. Він передбачав вступну промову, яку виголошували чільні представники Товариства, а далі звучали музично-поетичні номери (зазвичай 10 – 11 номерів), серед яких були твори світової та вітчизняної класики, інструментальні твори, пісні народні й сучасних композиторів, в т. ч. на слова Тараса Шевченка. Атрибутом вечорів було зачитування вітальних телеграм, яких надходило від 9 в 1871 р. до 20 в 1876 р.

Ці заходи виконували важливі функції: прилюдне й масштабне вшанування національного Пророка сприяло духовному зміцненню суспільства, популяризації національних ідей, росту авторитету українців серед слов'ян, передовсім поляків, а також було засобом національної мобілізації, щоправда в тому часі лише в межах Львова. Хоч і на цих вечорах були присутні священники із навколорівських сіл, що можна трактувати як формування основ до поширення цього явища і на периферію. Це означало і залучення до заходів місцевого греко-католицького духовенства, і осіб в загальнонаціональному вимірі. Загалом “Просвіта” в той час підтримала зусилля народовців у процесі формування культу Кобзаря і внесення в нього вищих форм відзначення – якісніші номери, репрезентаційна зала ратуші й присутність перших керівників краю, чого раніше не було. Це забезпечило функціонування вечорів і виведення їх на вищий рівень, а, значить, і подальші перспективи.

Другим важливим компонентом творення культу в публічній формі вшанування були заходи, спрямовані на творення та підтримку стипендії ім. Т. Шевченка. Такі кроки варто зарахувати до процесу формування культу тому, що в рамках “Просвіти” в тому часі, починаючи від 1870 р., стипендійні фонди засновували різні особи і вони мали назви їхніх творців⁵¹. Фонд Кобзаря, започаткований вдячними молодими галичанами, поповнювався за рахунок добровільних внесків, в т. ч. й за допомогою Товариства. Ця стипендія ставала основою для майбутньої, як для того часу, матеріальної підтримки студентської молоді та популяризації в такий спосіб постаті самого Шевченка і його ідей.

Третьою складовою цього публічного чинника формування культу Кобзаря стала популяризація його ідей. Це розповсюдження книжки “Провідні ідеї Шевченка” та празького “Кобзаря”, публікація творів біографічного характеру. Стосовно публічних заходів відзначимо, що в 1869 р., була замовлена Служба Божа в православній церкві. У всіх наступних роках такі кроки не зафіксовано. Сучасні історики вважають, що в 70-х рр. відбувся “остаточний занепад” цих ритуальних заходів і що це стосувалося секуляризації цього процесу⁵².

Третя площина, яка була основою формування культу – вплив особистости на активізацію суспільного руху, а саме на доповнення ідеологічних постулатів та реалізацію визначеної Пророком ідеології в цілому, або основних її засад. Відповідно, третьою складовою частиною творення культу були практичні кроки

⁵¹ *Перський С.* Популярна історія Товариства “Просвіта” у Львові. – Львів, 1932. – С. 186–187.

⁵² *Середя О.* Перші публічні декламації поезій Тараса Шевченка та Шевченківські “вечерниці” в Галичині // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2013. – Вип. 23. – С. 31, 32.

сподвижників, спрямовані на втілення в життя ідеології й заповітів Т. Шевченка. В цьому зв'язку відзначимо вплив постаті поета на актуалізацію національних справ. Це проявилось в матеріялі “Основи”, де поряд із описом вечора на честь Т. Шевченка, значну увагу присвячено стану і перспективам музичної та художньої культури Галичини і Наддніпрянщини. Другий важливий наслідок впливу постаті поета – активне формування національної ідеології та її популяризація. Це означало, що на кожному поетично-музичному вечорі в промовах продовжувалося творення національної ідеології. Промовці її подавали або в комплексному варіанті, або виокремлювали окремі її складові, що було доповненням основної концепції. Ці промови, що виголошувалися перед кількома сотнями учасників, а також їх публікації в народовській періодиці, були впливовим закликком до реалізації національних ідей, правда, головню в елітній частині суспільства, що ставало чинником спонукання до дій. Третім важливим фактором в цій площині були практичні кроки, спрямовані на реалізацію ідей поета, тобто втілення їх на практиці. Першим в цьому контексті необхідно відзначити неодноразове наголошування на прихильності поета до просвітньої ідеології. Відповідно, заклики до просвіти народу та і створення самого Товариства “Просвіта” частково були наслідком цих дій. Також у вітальних телеграмах висловлювалися ідеї заснувати бурсу імені Шевченка. Четвертий прояв – возведення ідей, окремих постулатів поета до ранги критерію щодо оцінки тогочасних дій та ідей. Відповідно, дії, позиція чи переконання сучасників співставлялися із ідеями чи вчинками поета на предмет їх співзвучності чи дисонансу й на основі цього визначалося їх схвалення-підтримка чи критика. Можна стверджувати, що і постать Пророка, і його ідеї слугували своєрідною матрицею, яка забезпечувала і діяльність, і їх спрямування, і слугувала своєрідним критерієм для оцінки суспільних явищ.

У цьому зв'язку важливими були заклики до праці на користь народу, до його просвіти. Дух, який відображав тогочасні прагнення народівців, можна зрозуміти на основі вислову в одній із телеграм: “Батька спомянімо – і завіщанне велике его ісповнімо!” Це прямий заклик до дії. Такі ж заклики висловлено у промові В. Барвінського в 1876 р., де відзначено вплив постаті Кобзаря на кристалізацію загальнонародної ідеології, що постала як національно-демократична, і яка мала порятувати, через морально-матеріальний розвиток, русинів. В її основу покладено ідеї прогресу, просвітництва та діяльної громадянської позиції в національно-природному напрямку розвитку. Відповідно, її основою був дещо деталізований заклик до праці для розвитку народу, його поступу. Очевидно, що ця третя площина була однією із найпотужніших основ у творенні культу Т. Шевченка.

Загалом, “Просвіта” в окресленому часі здійснила помітний внесок у процес творення культу національного Пророка, основні елементи якого заклали народівці в 60-х рр. XIX ст. Тому Товариство продовжило започатковану молодими галицькими діячами справу й своїми діями, конкретизувало, доповнювало культовий образ поета, брало дійову участь у публічних заходах щодо його вшанування, а також причинилося до конкретних кроків, спрямованих на реалізацію ідей та заповітів Кобзаря. Новим було піднесення статусу музично-поетичних вечорів на честь поета, які стали помітним явищем у Львові, оскільки частина з них відбувалося

в престижній залі міської ратуші; в них змушені були брати участь перші особи краю. Значну частину програм забезпечували професійні артисти, що позитивно впливало на високий рівень виконання мистецьких номерів. А факт участі в таких вечорах великої кількості русинів, частина з яких не могла потрапити на вечір через брак місць, свідчив про утвердження традиції вшановувати постать Кобзаря на загальноміському рівні. Очевидно, це розширило соціальну сферу учасників заходів, оскільки крім студентів і молоді, які й раніше були присутніми на цих вечорах, в них брали участь представники інтелігенції, львівські міщани, а також священики зі Львова і підльвівських сіл. Окремо відзначено участь руського жіноцтва. Зауважимо, що вітальні листи із Наддніпрянщини сприяли зміцненню міжрегіональних зв'язків, що посилювало позиції ідеї соборності. Відповідно, процес творення культу Кобзаря, значним чином завдяки “Просвіті”, отримав завершальну форму, яка охопила велику частину тодішньої галицької еліти. Тобто із заходів, які раніше відбувалися, головно в народовському середовищі, це переросло у прояв гідності й патріотизму загальнольвівського масштабу.

Отже, вшанування поета укорінилося в елітному середовищі й отримало міжнародне визнання і підтримку з боку, передовсім польської крайової верхівки і частини польської молоді. Участь у вечорах пам'яті перших осіб краю, які репрезентували польську політичну й суспільну верхівку, було своєрідним визнанням українців політичною нацією та їхніх геніїв, гідних вшанування і возвеличення, а також це було офіційною санкцією для польського суспільства у визнанні українців і їхніх пророків та початок формування позитивного ставлення до них. Це дозволяє стверджувати про відхід в минуле відомого вислову “Niema Rusi”, що означало рух в бік утвердження русинів-українців у культурницько-політичному просторі Галичини. Це, а також видання біографії поета, та й діяльність самої “Просвіти” істотно сприяли формуванню культу Т. Шевченка в краї. Однак, як відзначено вище, все це здійснювалося в межах Львова і лише частково відгомін святкувань проникав на периферію. В наступних роках, із зміцненням Товариства акції набували загальногалицького масштабу й переросли в національний інститут. При цьому відзначимо, що не всі дії просвітян, які стосувалися постаті Т. Шевченка, можна трактувати як складові процесу формування культу Пророка. До таких дій належить друк творів поета. Хоч вони мали високе звучання, однак лише в поєднанні з наведеними вище діями.

Якщо врахувати, що до 1869 р. вшанування поета відбувалися у вузькому колі народовців, то описані вище дії “Просвіти”, які вивели ці заходи на загальноміський (частково міжнародний) офіційний рівень, привели до соціалізації й політизації постаті Кобзаря та його діянь й надали йому загальносуспільної значимості, чим вмонтували їх, в якості субстанції, у загальнонаціональну систему орієнтаційних цінностей. Тож, завдяки Товариству “Просвіта” відбулася своєрідна імплементація культу в суспільство, хоч і на міському рівні. Цим було закладено основи творення культурного національного інституту, який згодом був поширений на всю Галичину, вийшов за її межі.